

УДК 343.431

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

В. С. Батиргарєєва, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Протягом майже 20 років у висвітленні проблеми торгівлі людьми в Україні простежується певна однобокість. Справа в тому, що за констатацією якогось чергового кроку щодо приведення положень вітчизняних нормативних актів у цій сфері у відповідність до норм міжнародних документів, а так само за бажанням драматизувати наявну в країні ситуацію втрачаються об'єктивна оцінка й тверезий погляд на те, що ми називаємо сьогодні торгівлею людьми. Трапляється й так, що нерідко до торгівлі людьми «приписуються» й ті випадки протиправної діяльності, які не мають жодного відношення до неї. Але насамперед слід розібратися з тим, що насправді відбувається з торгівлею людьми в Україні в тому розумінні, яке надає відповідним діям кримінальний закон.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Свого часу Україна стала однією з небагатьох країн, що передбачили у 1998 р. у своєму кримінальному законодавстві відповідальність за торгівлю людьми. Від того часу розпочалися серйозні дослідження цього явища як кримінально-правової, кримінологічної та соціологічної проблеми. Вагомий внесок у розв'язання зазначеної проблеми був зроблений, зокрема, такими вітчизняними вченими-правниками, як В. І. Борисов, В. В. Голіна, Н. О. Гуророва, В. О. Іващенко, К. Б. Левченко, О. М. Лемешко, Я. Г. Лизогуб, О. В. Наден, В. І. Олефір, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, Ю. В. Раковіська та ін. Дослідники, як правило, наголошували, що за своєю природою тор-

гівля людьми є сферою інтересів транснаціональної організованої злочинності, оскільки до відповідного процесу переміщення «живого товару» долучаються представники злочинного світу тих чи інших країн, а потерпілим доводиться долати не один державний кордон. Разом із тим чимало уваги в ці роки приділялося сферам, в яких відбувається експлуатація потерпілих, а так само шляхам викриття каналів переправлення потерпілих, заходам їх соціальної реабілітації після повернення на батьківщину тощо. Не залишилися без уваги й складні питання кримінально-правової оцінки подібних діянь, у тому числі й тих, що вчинялися організованими злочинними групами. Проте згодом склалася свого роду матриця постановки проблеми та дослідницького процесу у відповідній сфері, а так само вибудувався певний алгоритм шляхів розв'язання цієї проблеми. На жаль, такі «консервативні» уявлення дедалі не дозволяли неупереджено ставитися до цієї проблеми та відійти від поширених штамів і помилок в оцінці природи походження протиправної поведінки та її відмежуванні від суміжних проблем злочинних діянь проти свободи і волі людини. Унаслідок такого обмеженого ракурсу погляду на проблему все частіше стали з'являтися факти спекуляції цією темою. Особливо останнім часом, коли на Сході країни проводиться антитерористична операція. Отже, саме через цю причину потребують ревізії деякі погляди на торгівлю людьми в Україні в теперішній час.

Мета статті. Для вирішення питання, що є предметом цієї статті, необхідно, по-перше, проаналізувати кількісно-якісні показники торгівлі людьми в Україні; по-друге, визначити ті проблеми, що є суміжними з торгівлею людьми; по-третє, зробити спробу встановити нові тенденції в цьому явищі, зокрема довести наявність впливу відомих суспільно-політичних подій, що відбуваються в Україні останніми роками, або відсутність такого впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, мабуть, в Україні немає таких населених пунктів, де не знали б про таку проблему, як торгівля людьми. За «популярністю» наведена тема протягом багатьох років посідала позиції лідера в «чатах» кримінальних подій, хоча, наприклад, кількість лише офіційно облікованих злочинів проти власності в кілька сотень раз перебільшує

число випадків торгівлі людьми. У свою чергу, кількість потерпілих від корисливих та корисливо-насильницьких злочинів з урахуванням їх латентної частини так само перевищує злочини, передбачені ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України), у тисячі разів. Однак попри це торгівлі людьми громадськістю приділяється значно більше уваги, ніж будь-яким іншим злочинним проявам.

Тепер наведемо деякі цифри офіційної статистики. У 2013 р., за даними Генеральної прокуратури України, обліковано 131 випадок торгівлі людьми, у 2014 р. – 118 випадків, у 2015 р. – 110, у 2016 р. – 115. Як бачимо, наочною є навіть певна стабілізація в динаміці цього явища. Отже, цифри говорять про те, що події останніх років, пов'язані з конфліктом на Сході країни та проведенням там анти-терористичної операції, а так само пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим, не вплинули на офіційний рівень торгівлі людьми в Україні. Ось і перша омана, сутність якої саме і полягає в тому, що ці події нібито істотно відбилися на динаміці (звісно ж, зростанні) злочинів, передбачених ст. 149 КК України. Зазначимо ще раз, офіційна статистика – а це реальність – свідчить про достатньо стабільну картину із цим видом злочинних проявів у нашій країні.

Слід з'ясувати ще один аспект, пов'язаний з явищем торгівлі людьми, а саме: чи впливають згадані події на причинний комплекс існування цього явища? Іншими словами, чи з'явилися серед причин, за якими відбуваються ці випадки, детермінанти, яких принаймні раніше в ньому не було. На наш погляд, цього не відбулося. Жодних нових причин, крім соціально-економічних та особистісних, у детермінаційному комплексі торгівлі людьми не виникло. Як і раніше, жертвами торгівлі людьми найчастіше стають жінки. Схема пошуку довірливих громадян, а іншими словами, схема «приманок» і «гачків», така сама, якою вона була й десять – двадцять років тому. Ніхто не примушує особу до виїзду доти, доки вона сама не погодилася з тими умовами виїзду фінансового посередника, які згодом виявляються для неї кабальними. Тобто насильницький вивіз майбутньої жертви практично виключається. За весь час вивчення проблеми нам зустрівся лише один випадок, коли особу в насильницький спосіб перемістили з однієї області України до іншої з метою подальшого продажу для сексуальної експлуатації. Напев-

но, вибору жертві не залишається, коли йдеться про торгівлю дітьми. Але таких випадків в Україні, на щастя, дуже і дуже мало. Таким чином, відповідальність за свою подальшу долю цілком лежить на потенційній жертві. Це, як правило, розплата за її власну дурість, довіру, корисливість, бажання в будь-який спосіб покинути країну. Тому поведінка потенційних потерпілих від торгівлі людьми в багатьох випадках відіграє провідну роль у відтворенні та існуванні цього соціального явища. До того ж дуже часто перебування у тентах торгівців людьми все одно нічому не вчить потерпілих, навіть і тоді, коли їх залучали до секс-індустрії. Майже 15 років тому автор цієї публікації писала, що жінки, яких було втягнуто, наприклад, до секс-бізнесу обманним шляхом уперше, згодом адаптуються до такої діяльності і часто повертаються в Україну зі зміненою психологією, вважаючи, що робота повії – це цілком нормальна можливість заробити гроші. Після повернення на батьківщину вони, як правило, знову намагаються виїхати, але вже самостійно. Цей феномен навіть отримав власну назву «друга хвиля» [1, с. 263]. До того ж такі жінки тепер самі намагаються вивезти нових жінок, бо мають необхідні знання про те, як краще пристосуватися до життя за кордоном, як і де знайти «нормальну» роботу, отримувати за неї непогані гроші та ін. Крім того, вони розраховують, що зможуть тепер працювати без посередників, самостійно підшукати житло, оренду за яке легше сплачувати разом із компаньйонами. Цікаво зауважити, що головною причиною викриття торгівців людьми з боку потерпілих, яку нам вдалося встановити за результатами вивчення матеріалів кримінальних справ, дуже часто було банальне бажання цих потерпілих покарати посередників за неотримання обіцяного прибутку. З того часу, коли писалися ці строки, майже нічого не змінилося. Додалися лише нові тенденції в розвитку цього явища.

Одна з таких тенденцій полягає в тому, що торгівлю людьми згодом повністю витіснить проблема самостійної трудової міграції, частина з якої залишатиметься, на жаль, нелегальною. При цьому слід застерегти тих фахівців, які ототожнюють торгівлю людьми з нелегальною трудовою міграцією. Не треба підмінювати одну проблему іншою. Це омана, оскільки йдеться про різні проблеми,

хоча й тісно пов'язані між собою. Єдине, що їх поєднує, так це бажання особи отримати за кордоном роботу, яку «нормально» оплачують. Проте ризики тут різні, шляхи наразитися на небезпеку так само різні. Дійсно, і далі за кордоном буде існувати секс-бізнес (причому цілком легальний), який як вид діяльності нерідко обирають наші громадянки, і далі будуть існувати кабальні умови їх експлуатації, проте торгівля людьми (відповідно й фігура покупця) відійде на другий план, оскільки єдиний інформаційний простір світу (маються на увазі Інтернет та інші засоби масової інформації) сьогодні є доступним для будь-якої людини в нашій країні. Отже, шлях між особою, яка бажає отримати за кордоном роботу, та потенційним роботодавцем виключатиме зайві ланки (читай – торговця людьми). Зважаючи на це, ще раз наголосимо, не слід ототожнювати проблему трудових мігрантів, які опинилися в трудовому рабстві і є окремою групою ризику, із проблемою торгівлі людьми.

Крім того, є ще одна тенденція, яка сьогодні практично виключає будь-які «зайві» ланки для тих, хто бажає виїхати за межі України, а отже, знижує ризики торгівлі людьми. Ідеться про формування на початку XXI ст. так званої соціальної мережі за кордоном. Так, наприклад, коли в особи, яка бажає відправитися на заробітки, за кордоном уже хтось працює із родичів, знайомих чи друзів, то це сприяє непоганій поінформованості майбутнього заробітчанина про можливості та умови працевлаштування, до того ж значно спрощує процес пристосування до життя на новому місці. Сьогодні все частіше стосовно українців говорять про наявність у них психології заробітчанина. І як образливо це не звучало б, але цей феномен є запобіжником щодо випадків торгівлі людьми, оскільки заробітчани воліють їхати за відомими їм адресами, до відомих їм людей. Зняти напругу з проблемою торгівлі людьми допоможе й введення безвізового режиму для України.

Таким чином, сьогодні єдиним джерелом небезпеки для трудових мігрантів з України залишається звернення з метою працевлаштування до посередника, який бере на себе зобов'язання щодо фінансування поїздки, як-от: придбання квитків, оформлення віз, закордонних паспортів тощо. Адже такі витрати виявляються до-

датковою мотивацією, що не дозволяє від'їжджаючому відмовитися від поїздки в разі виникнення в нього будь-яких сумнівів у її безпеці.

За даними Міжнародної організації з міграції, у 2016 р. в Україні питома вага чоловіків від торгівлі людьми, порівняно із 2004 р., збільшилася в чотири рази, випередивши навіть кількість жінок, постраждалих від цього лиха. Таке зростання на перший погляд зумовлюється суспільно-політичними подіями на Сході країни та в АРК. Проте це омана. Реальність дещо інша: кількісний стрибок почався аж у 2010 р. У 2015 р., навпаки, спостерігалось навіть зниження їх кількості, до речі, вперше за багато років.

Слід підтвердити або спростувати ще одне припущення, сутність якого полягає в тому, що громадян України нібито продають з метою подальшого їх використання у збройних конфліктах (звісно ж, йдеться про чоловіків із підконтрольної державі території). Що це – реальність чи омана? Знову ж таки звернемося до інформації поважної Міжнародної організації з міграції. За її даними, основними формами експлуатації є трудова й сексуальна. Причому починаючи з 2010 р. трудова форма експлуатації стає абсолютним «лідером» (у 2016 р. 93% потерпілих піддавалися саме цій формі експлуатації) [2]. На жебрацтво та інші форми експлуатації припадає зараз лише 2%. Причому про продаж чоловіків із метою їх примушування до участі у збройних конфліктах так само не може йтися, оскільки у 2011–2013 рр. відповідний показник склав 5–7%. Тут існує інша проблема – підміна поняттям «торгівля людьми» інших протиправних дій стосовно українських військовополонених та цивільних осіб. Мають на увазі випадки вимоги грошей за звільнення цих військовополонених або цивільних осіб. Контент-аналіз українського медіапростору свідчить, що саме такі випадки сьогодні чомусь усе частіше називають торгівлею людьми. Проте з позиції кримінального права подібні дії необхідно кваліфікувати як захват заручників чи(та) незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Разом із тим моніторинг матеріалів ЗМІ не дозволив виявити згадувань про очевидні факти продажу людей у зоні АТО.

Ще деякий час тому в багатьох академічних, публіцистичних та аналітичних виданнях констатувалося, що основними країнами

призначення «живого товару» з України є Туреччина, Сербія, Хорватія, Македонія, Греція, Кіпр, Німеччина, Голландія. Сьогодні чомусь стверджується, що основною країною, до якої постачали й продовжують постачати жертв, є Російська Федерація. Звернення до матеріалів Міжнародної організації з міграції свідчить про те саме. Якщо залишити осторонь усі інші причини, за якими РФ раптом виявилася країною-реципієнтом «живого товару», то зазначимо, що єдиною причиною, за якою вона стала «лідером» принаймні у статистиці, є підміна явища торгівлі людьми знову ж таки явищем незаконної трудової міграції.

Якщо взяти до уваги, що Україна налічує 28 млн громадян працездатного віку, то кожен п'ятий українець працює в іншій державі [3]. Дійсно, за неофіційними даними, лише в РФ на теперішній час працюють близько 4 млн українців [4]. Проте це не означає, що переважну більшість наших громадян – жертв торгівлі людьми – було продано саме туди. Як свідчить слідчо-судова практика, й дотепер абсолютна більшість потерпілих продається з метою сексуальної експлуатації. Однак, як відомо, до країн із розвинутою індустрією сексуальних послуг належать насамперед країни Західної Європи, а так само Туреччина, Кіпр та ОАЕ. Тому цей факт входить у суперечність із тією інформацією, яку нерідко подають ЗМІ та громадські організації і на яку посилаються недалекоглядні вчені й практики.

Висновки. Наприкінці ще раз необхідно наголосити, що будь-яка проблема, а надто така гостра, як торгівля людьми, має висвітлюватися об'єктивно та всебічно. Перш за все це повинні робити фахівці в галузі протидії злочинності. Представники засобів масової інформації, громадських організацій, політики та інші не можуть підмінювати авторитетну думку професіоналів, що базується на знанні та аналітиці статистики та слідчо-судової практики в комплексі із соціально-економічними та суспільно-політичними подіями, своєю власною. Адже непрофесійний підхід може призвести лише до нагнітання обстановки в суспільстві та внесення дестабілізуючого чинника в справу протидії дійсним фактам торгівлі людьми та іншим правопорушенням, що межують з нею, але не є такими.

Перелік літератури

1. Батыргареєва В. С. Торговля людьми: уголовно-правовые и криминологические проблемы. *Зб. наук. пр. Харків. Центру по вивч. організ. злочинності спільно з Америк. Ун-том у Вашингтоні*. Харків: Харків. Центр по вивч. організ. злочинності спільно з Америк. Ун-том у Вашингтоні, 2002. Вип. 4. С. 254–270.
2. Протидія торгівлі людьми в Україні. *Міжнародна організація з міграції*. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom_vot_statistics_ukr_jun2016.pdf (дата звернення: 07.03.2017).
3. Єдиний урок «Протидії торгівлі людьми» до Міжнародного дня боротьби за скасування рабства. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view/95432581> (дата звернення: 07.03.2017).
4. За длинным рублем. Почему миллионы украинцев продолжают ездить в Россию. URL: http://kompromat1.info/articles/41665za_dlinnym_rublem_pochemu_milliony_ukraintsev_prodolzhajut_ezditj_v_rossiju (дата звернення: 07.03.2017).

Транслітерація переліку літератури

1. Batyrgareeva, V. S. (2002) *Torgovlya lyudmi: ugovovno-pravovyie i kriminologicheskie problemyi* [Human Trafficking: Criminal-legal and Criminological Problems] *Zb. nauk. pr. Hark. Tsentru po vivch. organiz. ZlochinnostiI Spilno z Amerikanskim Universitetom u Vashingtoni – Collection of Scientific Works of the Kharkiv Center for the Study of Organized Crime in Conjunction with the American University in Washington, issue 4. Kharkiv: Hark. Tsentr po vivch. organiz. ZlochinnostiI Spilno z Amerikanskim Universitetom u Vashingtoni, 254–270* [in Russian].
2. Protidiya torgivli lyudmi v Ukraini [The counter-trafficking in Ukraine] // *Mizhnarodna organizatsiya z migratsiyi*. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom_vot_statistics_ukr_jun2016.pdf [in Ukrainian].
3. Ediniy urok «Protidiyi torgivli lyudmi» do Mizhnarodnogo dnya borotbi za skasuvannya rabstva [A Single Lesson «Combating Human Trafficking» to the International Day for the Abolition of Slavery]. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view/95432581> [in Ukrainian].
4. Za dlinnym rublem. Pochemu millionyi ukrainsev prodolzhayut ezdit v Rossiyu [For the Big Money. Why Millions of Ukrainians Continue to Travel to Russia]. URL: http://kompromat1.info/articles/41665-za_dlinnym_rublem_pochemu_milliony_ukraintsev_prodolzhajut_ezditj_v_rossiju [in Russian].

Батиргарєєва В. С. Торгівля людьми в Україні: погляд із сьогодення

Стаття присвячена виявленню та аналізу сучасних тенденцій розвитку такого негативного явища, як торгівля людьми, та доведенню того факту, що події, які відбуваються на Сході України, а так само анексія Автономної Республіки Крим, не вплинули на рівень та динаміку злочинів, передбачених ст. 149 КК України. При цьому наголошується, що в останні роки у висвітленні проблеми торгівлі людьми намітилася деяка однобокість. Це призводить до втрачання неупередженого ставлення до оцінки аналізованого явища. До того ж стало майже нормою «приписувати» до торгівлі людьми й ті випадки протиправної діяльності, що не мають жодного відношення до неї.

Офіційна статистика правоохоронних органів свідчить про достатньо стабільну картину із цим видом злочинних проявів у нашій країні. Більше того, введення для українців безвизового режиму, непогана поінформованість населення щодо наслідків необережної поведінки під час реалізації свого бажання виїхати за кордон та поширення практики так званої соціальної мережі за кордоном у подальшому знижуватимуть ризики наших громадян стати жертвою торгівлі людьми. У статті зроблено висновок, що згодом проблема торгівлі людьми трансформуватиметься в проблему ризиків українських громадян від самостійної (часто нелегальної) трудової міграції за кордоном. Крім того, у статті констатується, що непрофесійний підхід в оцінці явища торгівлі людьми в Україні може призвести лише до нагнітання обстановки в суспільстві та внесення дестабілізуючого чинника у справу протидії дійсним фактам торгівлі людьми та іншим правопорушенням, що межують з нею, але такими справді не є.

Ключові слова: торгівля людьми, незаконна трудова міграція, група ризику, трудове рабство, протидія торгівлі людьми.

Батиргарєєва В. С. Торговля людьми в Украине: взгляд из настоящего

Статья посвящена выявлению и анализу современных тенденций развития такого негативного явления, как торговля людьми, и доказательству того факта, что события, происходящие на Востоке Украины, а также аннексия Автономной Республики Крым, не повлияли на уровень и динамику преступлений, предусмотренных ст. 149 УК Украины. При этом подчеркивается, что в последние годы в освещении проблемы торговли людьми наметилась некоторая однобокость. Это приводит к предвзятому отношению в оценке рассматриваемого явления. К тому же стало почти нормой «приписывать» к торговле людьми и те случаи противоправной деятельности, которые не имеют никакого отношения к ней.

Официальная статистика правоохранительных органов свидетельствует о достаточно стабильной картине в этом виде преступных проявлений в нашей стране. Более того, введение для украинцев безвизового режима, неплохая осведомленность населения относительно последствий неосторожного поведения во время реализации своего желания уехать за границу и распространение практики так называемой социальной сети за рубежом в дальнейшем снизят риски наших граждан стать жертвой торговли людьми. В статье делается вывод, что со временем проблема торговли людьми трансформируется в проблему рисков укра-

инских граждан от самостоятельной (часто нелегальной) трудовой миграции за рубежом. Кроме того, в статье констатируется, что непрофессиональный подход к оценке явления торговли людьми в Украине может привести лишь к нагнетанию обстановки в обществе и внесению дестабилизирующего фактора в дело противодействия действительным фактам торговли людьми и другим правонарушениям, граничащим с ней, но таковыми в действительности не являющимися.

Ключевые слова: торговля людьми, незаконная трудовая миграция, группа риска, трудовое рабство, противодействие торговле людьми.

Batyrgareieva V. S. Human Trafficking in Ukraine: a View from the Present

The article is devoted to the identification and analysis of contemporary trends in the development of such negative phenomena as human trafficking, and the proofed of the fact that the events in Eastern Ukraine and the annexation of the Autonomous Republic of Crimea has not affected the level and dynamics of crimes under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine. It is emphasized that in recent years in addressing the problem of trafficking, there has been some one-sidedness. This leads to a biased evaluation of this phenomenon. Beside it is became almost normal «attributed» to human trafficking and cases of illegal activities that have nothing to do with her.

The official statistics of law enforcement agencies indicates a fairly stable pattern in this kind of criminal acts in our country. Moreover, the introduction for Ukrainians visa-free regime, a good awareness of the population about the consequences of careless behavior during the realization of his desire to go abroad and spread the practice of the so-called social networks abroad will further reduce the risks of our citizens to become a victim of human trafficking. The article concludes that over time, the problem of human trafficking will be transformed into the problem of risks of Ukrainian citizens from their own (often illegal) labour migration abroad. In addition, the article stated that the unprofessional approach to the assessment of the phenomenon of trafficking in Ukraine can only lead to tensions in society and the introduction of a destabilizing factor in the fight against actual cases of trafficking in persons and other offences bordering on it, but they actually are not. .

Key words: human trafficking, illegal labor migration, risk, labor slavery, combating human trafficking.

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 5 від 15.05.2017 р.).